

Боремель
Демидівський район
Рівненська область

Боремель – село у західній частині Демидівського р-ну на відстані 12 км від райцентру Демидівка. Центр Боремельської с/ради, одне із сіл якої с.Смиків донедавна офіційно вважалося крайньою західною точкою Рівненської обл. Ходила навіть приказка «Боремель-край рівненських земель».

Знаходиться на лівому високому березі Хрінницького водосховища, яке є складовою частиною басейну р. Стир. Лежить у межах Волинської височини. Середні висоти 200-250м над рівнем моря. Поверх та сформувалася під дією текучих вод (так званий водно-ерозійний яружно-балковий рельєф).

В природному відношенні – це Застирський ландшафтний район Волинської височенної області лісостепу з чорноземними опідзоленими ґрунтами, дубово-грабовими лісами, с/г угіддями на місці лучних степів.

Територія села – частина ландшафтного парку «Застир'я» з орнітологічними заказниками та місцем акліматизації та охорони білого амура і товстолобика (в акваторії водосховища).

Був період, коли Боремель носив назву Боремль (Боремля), структурно рівнозначну з такими найменнями поселень, як Тихомиль, Любомиль, Радомиль. Ці назви містять скорочені давньоруські імена – Тихом, Радом, Любом. Первісно утворення Тихомиль, Радомль, Любомиль виражали значення “належний людині”: Тихомлю (Тихомиру), Любомлю (Любомиру), Радомлю (Радомиру). Без сумніву, колишнє Боремль (Боромль) теж походить від імені особи, зокрема Борем (Бором), що утворене з давнішого Боремир чи Боремер і мало значення “миролюбець, великий, славний борець, воїн”. У формі Боремль назва початково розумілась, як “належний Боремирові”, тобто людині, яка могла бути засновником поселення. Сучасна назва Боремель встановлюється на місці давньої Боремль (Буремль) десь із XVI століття. Існує й інше, народне тлумачення назви Боремель, що базується на словах “бор” (сосновий ліс) і млин. Мовляв, біля поселення був колись густий бір, де стояв млин, який працюючи шумів так сильно, як навколишній дрімучий ліс. Тому про цей млин казали: “як бор меле”, тобто шумить.

Перша письмова згадка про Боремель. Вона відноситься до 1100 року, коли у місті В'ятичеві зібралися руські князі, щоб покарати князя Давида Ігоровича, який порушив постанови Любецького з'їзду 1097 року. Покаранням Давиду Ігоровичу було те, що у нього забрали Володимирівське князівство, а взамін дали міста Остріг, Дубно, Заславль, Чорторийськ і Боремель.

З переходом під польську юрисдикцію у 1366 році Боремель отримує нового власника – Олександра Коріатовича, з роду Гедиміновичів, якому король Казимір III віддав місто у власне користування разом з Кременцем. Але вже в XV ст. містом володів рід Курцевичів. У 1451 році польський король Казимір Яггелонович видає у Вільно володимирівському наміснику князю Михайлу Костянтиновичу Курцевичу грамоту, в якій підтверджує за останнім права на мастки, у числі яких згадується і Боремель. З цього документу випливає ще одна важлива деталь, а саме, що у XV ст. Боремель входить як територіальна одиниця до складу Луцького повіту. У 1452 році князь Михайло Костянтинович помирає і все майно переходить до його сина Федора, який робить Боремель своєю резиденцією. Про це свідчить той факт, що у 1464 році Федір Михайлович отримує прізвище – Буремський. З припиненням роду князів Буремських, саме місто по лінії родинних зв'язків переходить у власність князів Хрінницьких.

У XVI-XVII ст. Боремель був значним торгово-ремісничим центром. Про це свідчить той факт, що у 1547 році Боремлю було надано Магдебургське право.

Після смерті Загорського, у 1694 році, Войцех Чацький успадкував усі їхні маєтності, в числі яких був і Боремель. Згодом містечко стає особистою власністю Войцехового внука

– великого коронного охранника Францішека Чацького. В другій половині XVIII ст. Францішек зробив Боремель своєю резиденцією.

З часу смерті останнього з князів Буремських, і до переходу у власність Францішека Чацького, Боремель більш як сто років не мав свого безпосереднього господаря, який би особисто жив у місті. Тому Боремель поступово занепадає і з містечка перетворюється на село.

Свого другого відродження Боремель зазнає за часів господарювання в ньому родини графів Чацьких. Завдяки їхній будівничій діяльності суттєво оновлюється архітектурний вигляд містечка. У 1775 році була збудована на кошти прихожан дерев'яна церква з дзвіницею, яка була названа на честь святого Георгія Побідоносця.

У 1782 році був збудований новий палац у стилі “рококо” (французьким архітектором Соусто) і костел. В палаці було понад 50 кімнат, багата картинна галерея і одна з найбільших на Волині бібліотек. Замість звичайного даху на верху палацу було збудовано літній сад. Для цього на даху було збудовано чавунну галерею, обведену навколо позолоченими перилами. З південного боку палацу, в напрямку річки Стир, англійським садівником Міклером був розбитий розкішний парк. Палац Чацьких на всю округу славився і своїми підземними ходами. Найбільшим був хід, що з'єднував палац із сусіднім містечком Перемиль (це приблизно 12 км), по якому пан Чацький іноді їздив візком, запряженим парєю коней, по обидва боки якого бігли молоді дівчата з запаленими смолоскипами.

У 1786 році в центрі містечка, також на кошти прихожан, було збудовано кам'яну церкву в честь “Святої і Живоначальної Трійці”. Біля церкви були збудовані каплиця і будинок для священика.

У 1783 році Боремель знову отримує статус містечка. Щорічно тут починають проходити ярмарки – 23 квітня і з 13 серпня по 4 жовтня.

У 1781 році, проїздом до Варшави, Боремель відвідав польський король Станіслав Август. Граф Чацький з усіма можливими почеснями і пишністю прийняв його у своєму палаці. За вірну службу король нагородив Михайла Чацького, старосту Новогрубського, орденом св. Станіслава I ступеня.

У 1795 році, після третього поділу Польщі, територія містечка Боремель, разом з іншими західно-українськими землями, потрапляє під російську юрисдикцію.

У 1796 році Боремель отримує статус волосного містечка, тут організовується волосне управління.

Після польського повстання 1831 року все майно графа Чацького було конфісковано і передано в державну казну. Селяни-кріпаки, у кількості 2600 душ, що належали графові, стали державними кріпаками Російської імперії. Так закінчилося династичне правління Боремлем родиною Чацьких, на зміну якому прийшло державне. Російська мова замінює польську в урядових установах, церкві, школі. До цього додаються нові російські закони, військова служба і все інше, що було притаманне новій владі.

У 1840 році приміщення костелу в Боремлі також було передано православним. Містечко Боремель стає волостю Луцького повіту. До складу волості входили: 1 містечко (Боремель), 5 колоній, 19 сіл і хуторів. За 15 км від Боремля проходив російсько-австрійський кордон, тому в Боремлі було сформовано загін прикордонної служби.

Лихоліття Першої світової війни не обійшли стороною і село Боремель, яке вже в перші її дні стало прифронтовою смугою. В 1915 році майже все населення села було евакуйоване російською владою до Катеринославської губернії.

За Ризьким мирним договором 1921 року між представниками РСФР і УРСР, з одного боку, і Польщею – з другого, Луцький, Володимир-Волинський, Дубенський, Ковельський, Рівненський, частина Кременецького, Овруцького, Острозького і Новоград-Волинського повітів відійшли до складу Польщі. Луцьк став центром новоутвореного Волинського воєводства.

Боремель залишається повітовим селом Дубенського повіту. Першим війтом став Казимір Висоцький. Кожне село або хутір, що підпорядковувалося гміні, очолював солтис. Особливо в цей період широкого поширення набула хутірська система господарювання. Навколо Боремля знаходилось понад десяток хуторів: “Колодезький”, “Високий”, “Дубовий”, “Смиків”, “Гайки”, “Шибин”, “Берестова”.

У Боремлі діяло також багато дрібних підприємств: водяний млин, гарбарня (цех по виправці шкір), молочарня, бойня, олійня, ковбасні цехи, круподерня. Функціонувало більше двох десятків крамниць, магазинів, ресторанів, закусочних.

У Боремлі також був представлений кооперативний рух. Тут працював кооперативний банк і молочний кооператив.

В центрі містечка знаходилось дві єврейські синагоги. Навпроти них було єврейське кладовище. В Боремлі працювало три лікарні: дві приватні і одна державна.

Боремельська школа розпочала своє існування в 70-х роках XIX ст. Навчання розпочиналось з семи років. Четвертий клас рахувався випускним і в кінці навчального року учні здавали іспити за курс початкової школи.

В 30-х рр. XX ст. в селі активно діяло товариство «Просвіта». Тут найпоширенішою роботою організації було проведення концертів і постанов.

Радянська влада в селі Боремель була проголошена у вересні 1939 року. 10 лютого 1940 року на території Боремельської сільської ради в селі Новосілки було організовано перший колгосп ім. Партизанської Комуни.

22 червня 1941 року, Німеччина напала на Радянський Союз. Вже 24 червня було окуповано Боремель. Як свідчать очевидці цих подій, німці увійшли до села без бою, так як радянських військових частин поблизу не було.

У кінці 1941 – на початку 1942 років, німці почали тотальне знищення євреїв у нашому краї. У Демидівці і Боремлі були споруджені спеціальні гетта, місця обгороджені високим парканом і колючим дротом. Сюди зганяли всіх євреїв з навколишніх сіл. У Боремлі гетто знаходилося в центрі села, поблизу школи. За різними даними до Боремельського гетта було зігнано від 1500 до 2000-х тисяч євреїв. В середині 1942 року їх усіх розстріляли і закопали в ярах понад Стиром.

До 1944 року Боремель не зазнав ніяких руйнацій. Лише коли німці під натиском радянських військ почали відступати, німецька авіація нанесла кілька бомбових ударів по селу. Його центр було повністю зруйновано.

Внаслідок військової операції, яку проводив у цьому напрямку Перший Український фронт, 30 березня 1944 року було звільнено село Боремель.

Каральна система швидко почала відновлювати “радянізацію” краю. У господарському житті це знайшло свій прояв у прискореній колективізації.

В навколишніх лісах діяли загони УПА, які тепер боролися за незалежність України вже з новою владою. У липні 1944 року керівники повстанських загонів були скликані на таємну військову нараду до села Шибин, що за два кілометри від Боремля. Цю нараду організували в спецвідділі радянської контррозвідки. На нараду зібралося понад 30 польових командирів. Коли вони розташувалися в одній з хат, несподівано їх оточили переважаючі сили військ НКВС. Більшість командирів було знищено. Лише в 90-х рр. на місці поховання цих героїв, було встановлено надмогильні хрести.

У 1948-49 роках створено колгосп “Перемога” в селі Боремель, колгосп «Дружба» в селі Набережне і “Піонер” в селі Новий Тік. У 1949 році колгосп отримав перший трактор. У 1950-1954 роках під час укрупнень ці господарства увійшли до складу колгоспу “Перемога” з центральною садибою в селі Боремель.

З 1946 року в Боремлі почав будуватися завод “Харчопром” (піщепром) Поступово це підприємство розширювалося і випускало десятки найменувань продукції. Особливою популярністю серед жителів кількох областей користувався боремельський хліб зі смаком якого не міг і не може зрівнятися ніякий інший.

У 1965 році в Боремлі, на базі Хрінницького водосховища, було відкрито «Демидівський рибцех» (рибгосп). У 1991 році, після спуску води з Хрінницького водосховища, рибгосп було розформовано.

У 1959 році дороги в Боремелі починають вимощувати новою бруківкою.

В цьому ж році, на базі річки Стир, утворено Хрінницьке водосховище. Пущено в дію Хрінницьку ГЕС.

Наприкінці 1962 року Демидівський район, до складу якого входив Боремель, було розформовано і приєднано до Млинівського району.

60-ті роки позначилися подальшим розвитком колгоспного виробництва: збудовано тракторну бригаду, корівники, свинарники, курятник, кілька складів. З 1963 року колгосп очолив Аліпій Степанович Мусійчук, який доклав багато зусиль для розбудови колгоспу і інфраструктури села. Колгосп «Перемога» перейменовано на «Першотравневий».

В 1965 році в Боремлі було розібрано Святотроїцьку церкву (костел).

У 1965 році місцева влада, за вказівкою з обласного центру, спробувала знищити курган-могилу в центрі села. Тут були поховані жертви татарського нападу на Боремель в XVI ст. До кургану підігнали потужний бульдозер, який почав його розрівнювати. На поверхні землі з'явилися людські черепи і залишки кісток. Таке кощунство викликало обурення серед місцевих жителів. Вони зібралися біля кургану і призупинили нищення святині, тут встановлені пам'ятні знаки «Свята Текля» і «Святий Йосип» (кам'яні скульптури скорботної жінки і чоловіка з дитиною в руках).

Силами колгоспу «Першотравневий» в Боремлі, починаючи з 1965 року, було збудовано кілька водонапірних башт і підведено центральне водопостачання для всіх жителів села. У 1969 році було відкрито нове приміщення школи. У 1985 році відкрито триповерхову школу на 300 учнівських місць.

З 1988 року почалася газифікація Боремля.

1991 рік став для Боремля роком екологічної катастрофи. За розпорядженням з Москви (столиці СРСР), було спушено воду з Хрінницького водосховища. Офіційною причиною було те, що гребля в селі Хрінники знаходиться в аварійному стані і її слід реставрувати. Лише у 1997 році реконструкцію дамби було завершено. 24 серпня 1991 року Верховна Рада майже одностайно прийняла Акт про державну незалежність України.

22 вересня 1995 року Постановою Верховної Ради №34495 було знову відновлено Демидівський район. Боремель, як територіальна одиниця, входить до складу району. У 1996 р. в селі Набережне було урочисто закладено перший камінь майбутньої Свято-Троїцької церкви. На урочистостях були присутні: Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, духовенство.

На території села Боремель є такі історичні та архітектурні пам'ятки і туристичні об'єкти: Фрагмент підземних ходів.

Георгіївська церква.

П'єдестал «Ісус Христос під хрестом».

Курган «Святий Йосип».

Курган «Свята Текля».

«Обеліск Слави».

Населення в с. Боремель 986 чоловік. На території села знаходиться Боремельський НВК «ЗОШ І-ІІ ступенів – колегіум», приватне підприємство «Ніколь», сільська рада, будинок культури, ДНЗ «Малятко», амбулаторія, заклади торгівлі.

***

Статистичні дані сільської ради.

***

Кротік С., Кротік Н. Боремель : іст.-краєзн. нарис / С. Кротік, Н. Кротік. – Луцьк : Вісник &К, 2007. – 102 с.

Рычков П. А. Дорогами Южной Ровенщины (от Корца до Пляшевой) / П. А. Рычков. – М. : Искусство, 1989. – 176 с.

***

Козак Д. Давня історія Боремля чекає своїх дослідників / Д. Козак // Вісник Демидівщини. – 2010. – № 61/62 (30 лип.). – С. 6.

Мазурик Ю. Родина Чацьких в історії Боремеля (Михайлівки) на Рівненщині / Ю. Мазурик // Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в м. Острозі і на Волині : наук. зб. – Острог, 2006. – Вип. 1. – С. 173-180.

Макарук Н. А. "Голокост" у Боремлі / Н. А. Макарук // Вісник Демидівщини. – 2011. – № 83/84 (21 жовт.). – С. 6.

Млин Є. Боремельську криницю викопали ще у 18 столітті, і вона понині (вже майже чверть тисячоліття) не перестає напувати людей своєю студеною водою / Є. Млин // Літопис Заходу. – 2012. – № 45 (8 листоп.). – С. 16.

Мулько Л. Боремельській освіті – 140 / Л. Мулько // Вісник Демидівщини. – 2007. – № 33/34 (4 трав.). – С. 2.

Погранична О. Архітектурна спадщина села Боремель / О. Погранична // Вісник Демидівщини. – 2009. – № 19/20 (13 берез.). – С. 6.

Тубіна С. Боремельські скарби / С. Тубіна // Вісті Рівненщини. – 2008. – № 25 (20 черв.). – С. 6.

Цимбалюк Є. На боремельській печатці поселився... вепр / Є. Цимбалюк // Вільне слово. – 2012. – № 27 (3 квіт.). – С. 5.